

Plaketa se symbolem evangelisty Lukáše z kostela sv. Linharta na Starém Městě pražském

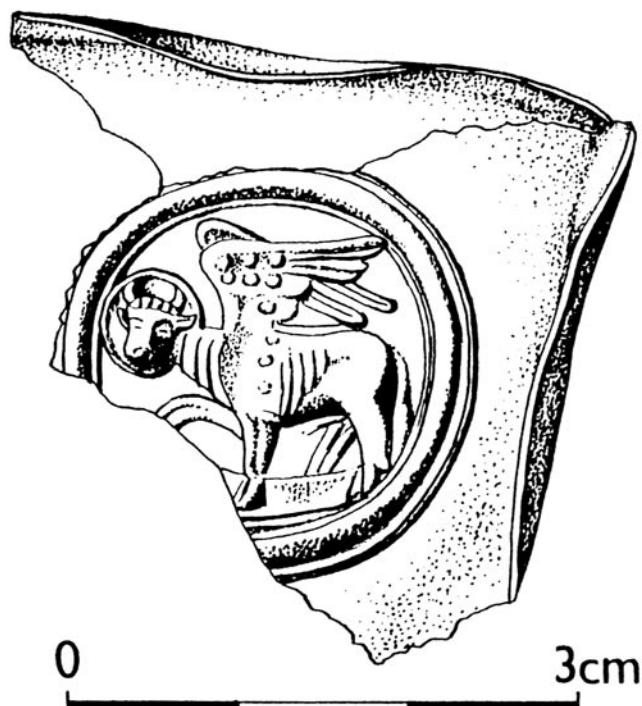
Zdeněk Dragoun - Jan Havrda

Záchranný archeologický výzkum v trase kolektoru Nová radnice, prováděný v roce 1995 archeologickým oddělením Pražského ústavu památkové péče, se dotkl i reliktního kostela sv. Linharta na Starém Městě pražském. Díky tomuto výzkumu byly jednoznačně rozlišeny tři jeho základní stavební fáze. Nejstarší svatyni představoval obdélný románský kostel z 2. poloviny 12. století s půlkruhovou apsidou, členěný na exteriéru lizénami. V raně gotickém období k němu byly připojeny dvě trojboce uzavřené boční lodí a středověký stavební vývoj uzavřela stavba většího vrcholně gotického polygonálního presbytáře s opěráky¹⁾.

Trasa kolektoru v Linhartské ulici se prakticky nemohla vyhnout uvedenému kostelu, jehož zbytky, mnohokrát narušené především výstavbou inženýrských sítí ve vzdálené i nedávne minulosti, zabírají celou šířku komunikace. Z těchto důvodů došlo i k částečnému narušení zdiva kostela. Po ověření aktuálního stavu za tímto účelem vykopanou sondou a po projednání otázek ochrany torza stavby pracovníky PÚPP s investorem (ZAVOS s.r.o.), projektantem (Metroprojekt Praha a.s.) a dodavatelskou organizací (Energie Kladno) za účasti pracovníka odboru památkové péče MHMP bylo ve východní části Linhartské ulice vedení kolektoru oproti svému ostatnímu průběhu zapuštěno cca o půl metru hlouběji, aby horní partií své ražené trasy likvidovalo jen nejspodnější část základového zdiva historické stavby. Tímto způsobem byl narušen základ severní zdi lodi románského kostela. Odstraňovaná část zdi byla průběžně dokumentována měřicky a fotograficky, vlastní bourací práce prováděli pracovníci dodavatele. Ti při ražbě v prostoru severovýchodního nároží románského kostela našli a předali pracovníkům PÚPP torzo kovové plakety.

Torzo se skládá ze dvou částí původně zřejmě čtvercové destičky o rozměrech cca 3,5 x 3,5 cm se vzhůru ohnutým zhruba 1 cm vysokým okrajem. Pro snazší ohnutí byla kovová destička v rozích nastřižena. Uprostřed ploché partie destičky je umístěn kruhový medailon o celkovém průměru 25 mm. Výrazně ostrý reliéf a negativní stopy na rubové straně nasvědčují vzniku obrazové partie spíše ražením nebo snad i otištěním razidla za tepla do neúplně zatvrdlého kovu než litím. Rám medailonu tvoří trojice kruhových vývalků, z nichž krajní jsou úzké a v řezu ostré a střední je širší a oblý. Uprostřed medailonu je plasticky zob-

1) E. Šittler, Kostel sv. Linharta a dům "U černého orla" na Starém Městě pražském, Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek královského hlavního města Prahy 3, 1911, s. 75-111. Zd. Dragoun - J. Havrda, Nové poznatky o kostele sv. Linharta na Starém Městě pražském, Sborník Klubu přátel starožitností českých, v tisku.

OBR. 1. PRAHA - STARÉ MĚSTO, LINHARTSKÁ UL., KOSTEL SV. LINHARTA, PLAKETA SE SYMBOLEM EVANGELISTY LUKÁŠE. KRESBA M. VODEHNALOVÁ.

razen vpravo obrácený okřídlený býk s nimbem, symbol evangelisty Lukáše. Nevelký reliéf je relativně kvalitně zpracován. Obě křídla jsou pojednána shodně s dvojicí jednou dělených dlouhých per a se sedmi menšími pery na levém křídle, znázorněnými menšími čtverčky, když křídlo pravé je částečně za levým skryté. Na těle, zobrazeném v profilu, je dalšími třemi plastickými čtverčky stylizována srst na plecích a vertikálními, lehce prohnutými vývalky žebra a kůže na krku. Hlava se svatozáří a pravidelně prohnutými rohy je zobrazena an face. V kopytech býka spočívá torzálně dochovaná prázdná nápisová páska. Síla plechu dosahuje hodnot mezi 1,4 až 1,75 mm. Použitý materiál je slitinou olova a cínu o vysoké chemické čistotě, při

čemž obsah cínu kolísá mezi 5 - 15 procenty hmotnosti. Stopově zastoupený křemík a hliník pochází pravděpodobně z nečistot na povrchu plaketky²⁾.

Nalezená plaketa zjevně pochází ze základního kamene nebo spíše z jednoho ze základních kamenů stavby. Ohnutí okrajů tenké destičky dokládá její vtažení do patrně pravidelného prostoru vytesaného do hmoty kamene. Nález takového kamene i s podobnou plaketou se zobrazením symbolu evangelisty Jana byl učiněn při archeologickém výzkumu sázavského kláštera v místě severozápadního nároží románského ambitu³⁾. Podobným způsobem byly patrně použity i čtyři kruhové plakety se symboly všech evangelistů, od roku 1903 uložené v Museu hlavního města Prahy, v současné době vystavené ve stálé expozici Středověká Praha⁴⁾. Plaketa se zobrazením symbolu evangelisty Lukáše je kompozičně velmi blízká nálezům z Linhartské ulice včetně umístění nápisové pásky a absence nápisu na ní. Zpracování okřídleného býka je realističtější, což je kromě zřejmě mladšího původu způsobeno i celkově větším rozměrem devocionálie (její průměr dosahuje 40 - 42 mm). Ve stejné expozici je vystaven i zá-

2) A. Zeman, Látkové složení úlomku plaketky z kostela sv. Linharta, 1995, rukopis v archeologickém oddělení PÚPP. Kvalitativní analýza byla provedena na energiově disperzním analyzátoru s mezí stanovitelnosti prvků kolem 0,1 hmotnostních procent. Celkem byly provedeny tři plošné analýzy na neupraveném povrchu úlomku.

3) Informace o nálezů a o zvyku symboly evangelistů ukládat do základů sakrálních staveb jsme získali z referátu PhDr. P. Sommera CSc. na XXVII. celostátní konferenci archeologů středověku v r. 1995 v Hradci Králové. Její autor chystá o této problematice, včetně zpracování s jevem související symboliky, obsáhlejší práci.

4) Jsou evidovány pod inventárním číslem 14 124/1-4. O nálezových okolnostech existuje v inventární knize MMP pouze kusá zpráva "nalezeno v základech kostela", jakékoli další konkrétnější údaje postrádáme.

kladní kámen s vytesanou dutinou o rozměrech 7,5 x 10,6 cm, hlubokou 5,5 cm, zjevně pro vložení podobného předmětu (apotropaion). Zápis v inventární knize zmiňuje existenci olověné destičky (vel. 6, 5 x 5,5 cm) s vyrytou postavou okřídleného lva držícího pásku s nápisem Marcus. Písmo je charakterizováno jako gotické a je datováno do 15. století. Schránka byla uzavřena 2 cm silnou opukovou deskou. Olověná destička uložená při objevu v r. 1938 v kamenném je dnes bohužel ztracená. Kámen pochází údajně z výkopu v domě čp. 277/II v ulici Na zbořenci na Novém Městě pražském⁵⁾. Na parcelu tohoto domu patrně zasahovalo klášterství románského křížovnického řeholního domu s kostelem sv. Petra, když konvent křížovníků Božího hrobu byl uveden před r. 1188 ke kostelu připomínanému poprvé k r. 1115⁶⁾. I v tomto případě tedy může nálezný předmět pocházet ze sakrální stavby. I když devocionálně z prostoru kostela sv. Linharta nebyla nalezena přesně v místě svého původního uložení, pochází zřejmě ze spodní partie základů severovýchodního nároží lodi románského kostela. Její původní umístění předpokládáme ve speciálně upraveném základním kamenném tohoto nároží. Vlastní zpracování nevelkého reliéfu nedovoluje detailní chronologické zařazení, ale rozhodně nebrání jeho datování do románského období.

OBR. 2. PRAHA - STARÉ MĚSTO, LINHARTSKÁ UL., KOSTEL SV. LINHARTA, PLAKETA SE SYMBOLEM EVANGELISTY LUKÁŠE. FOTO K. FINK.

OBR. 3. PRAHA. KOPIE PLAKETY SE SYMBOLEM EVANGELISTY LUKÁŠE ZE ZÁKLADŮ NEURČENÉHO KOSTELA ZE SBÍREK MUSEA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. FOTO K. FINK.

5) Zápis v inventární knize MMP č. 37 315.

6) A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách, Praha 1971, s. 261.

Zobrazení symbolů evangelistů patří k jedněm z nejméně frekventovaných motivů ve všech oborech evropského středověkého umění. Objevuje se již v raném křesťanském umění⁷⁾, v raném středověku je poměrně běžnou součástí nástěnné malby⁸⁾, knižní malby⁹⁾ a projevuje se i na výrobcích uměleckého řemesla¹⁰⁾ i na malbách na skle¹¹⁾. Velmi častý je výskyt tohoto motivu jako součást zobrazení Krista nebo Boha Otce v tympanonech portálů významných zejména francouzských sakrálních staveb¹²⁾. Na těchto zobrazeních je dodržováno (sice s některými odchylkami, ale v převážné většině případů platné) schéma umístění symbolů tak, že heraldicky vpravo nahoře od ústřední postavy je zobrazen anděl jako symbol evangelisty Matouše, dole okřídlený lev evangelisty Marka, heraldicky vlevo nahoře pak orel evangelisty Jana a dole okřídlený býk evangelisty Lukáše. Relativně častou frekvencí má tento výjev i v českém prostředí¹³⁾. Detailní rozbor a nalezení nejbližších analogií není ovšem cílem této zprávy. Na tomto místě lze konstatovat, že motiv symbolů evangelistů má tendenci určitého vývoje, v němž nimby jsou součástí vyobrazení až na malé výjimky od nejstarších dob, zřejmě zhruba do poloviny 12. století je běžnější výbavou kniha, která je častěji ve druhé polovině 12. století nahrazována nápisovou páskou¹⁴⁾. Forma zobrazení symbolu evangelisty Lukáše na nalezené plaketě bez knihy a s nápisovou páskou by mohla odpovídat i době kolem r. 1165, do níž je vznik kostela sv. Linharta kladen podle formální analogie k autentickou datovanému kostelu sv. Máří Magdalény v Řečanech¹⁵⁾. Nesmíme ovšem zapomínat na to, že uvedené vývojové schéma neprobíhá bez výjimek

8) Např. freska v konše apsidy baziliky S. Angelo ve Formis u Capui, viz J. Pijoan, *Dějiny umění* 3, Praha 1978, obr. 411.

9) Např. iluminace v tzv. první bibli Karla Holého, dílo tourské školy z 9. století v Bibliotheque Nationale v Paříži, viz J. Pijoan, cit. v pozn. 8, obr. 304.

10) Např. deska z vazby knihy perikop Jindřicha II. z doby kolem r. 870, viz J. Pijoan, cit. v pozn. 8, obr. 429 nebo výzdoba zadní desky evangeliáře Huga de Oignies z doby kolem r. 1230, viz katalog výstavy Rhein und Maas, Kunst und Kultur, Kolín n. R. 1972, s. 350, obr. M 6/7. Mezi řezbami ve slonovině je možné zmínit destičku z knižní vazby evangeliáře ze Sankt Georg z doby kolem r. 1050 nebo stejně starou destičku z kostela P. Marie z Kolína nad Rýnem, tamtéž E 13 a E 14 na s. 207.

11) Např. malba archy úmluvy na okenním skle v klášterním kostele Saint Denis z poloviny 12. století, viz R. Huyghe, *Umění středověku*, Praha 1969, obr. 755.

12) Např. kostel sv. Petra v Moissac z doby kolem r. 1120, viz M. Raeburn a kol., *Dějiny architektury*, Praha 1993, obr. na s. 100, Královský portál katedrály v Chartres z doby kolem r. 1150, viz tamtéž obr. na s. 104, portál kostela sv. Trofima v Arles svěceného r. 1152, viz J. Pijoan, cit. v pozn. 8, obr. 309.

13) V knižní malbě lze upozornit na scénu Maiestas domini ve Vyšehradském evangeliáři z r. 1086, viz A. Merhautová - D. Třeštík, *Románské umění v Čechách a na Moravě*, Praha 1983, obr. 37 nebo zobrazení Boží obce na titulním listu spisu *De civitate Dei* z doby kolem r. 1170, viz tamtéž vstupní část. V nástěnné malbě provázejí symboly evangelistů jejich vyobrazení např. z r. 1134 v klenbě znojenské rotundy, viz A. Friedl, *Přemyslovci ve Znojmě*, Praha 1966, obr. 40 - 43. Analogický motiv v uměleckém řemesle představuje zadní strana kříže Přemysla Otakara II. z doby kolem r. 1270, viz J. Homolka, *Umělecké řemeslo v době posledních Přemyslovců*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982, obr. 94. V sochařském projevu zaznamenáváme symboly evangelistů provázející trůnícího Krista na tympanonu portálu klášterního kostela Nanebevzetí P. Marie v Tišnově z doby před r. 1240, viz J. Homolka, *Sochařství doby posledních Přemyslovců*, in: *Umění doby posledních Přemyslovců*, Roztoky u Prahy 1982, obr. 63.

14) Za upozornění na základní tendence vývoje zobrazování symbolů evangelistů děkujeme PhDr. Pavlu Kroupovi.

15) A. Merhautová, cit. v pozn. 6, s. 303.

a neměli bychom ztratit ze zřetele fakt, že výskyt symbolů evangelistů bez knihy s prázdnou nápisovou páskou dokládá již Vyšehradský evangeliář.

Uvedený nález i doklady existence podobných předmětů ve středověkých stavbách naznačují, že by se mohlo jednat o jev ne zcela výjimečný a že frekvence jeho výskytu může být relativně vysoká. Výše uvedené nálezy dokládají tento výskyt u staveb sakrálních, pověrečné zvyklosti spojené s budováním nejrůznějších konstrukcí jsou samozřejmě jevem táhnoucím se hluboko od pravěku a týkajícím se i ve středověku prakticky všech typů staveb a všech společenských vrstev¹⁶⁾. Užívání obětín, spojených s texty evangelií, není omezeno jen na středověké období, jak dokazuje i etnografický materiál¹⁷⁾. Zatím nepočtená materiálová základna dovoluje předběžně uvažovat o některých souvisejících otázkách používání zmíněné symboliky v praxi. Tak existence všech čtyř plaket s evangelisty ve sbírkách MMP nasvědčuje spíše jejich umístění v jediném základním kameni. Nálezy ze Sázavy a ze sv. Linharta naopak navozují představu možného umístění konkrétních symbolů do předem stanovených nároží stavby. Vezmeme-li v potaz výše uvedené nejběžnější rozmístění symbolů jednotlivých evangelistů a dosadíme do něj polohu symbolu evangelisty Jana v severozápadním a symbolu evangelisty Lukáše v severovýchodní nároží stavby, pak bychom mohli předpokládat symbol evangelisty Marka v jihovýchodním a evangelisty Matouše v jihozápadním rohu¹⁸⁾. Odpovídat definitivně na takové otázky bude ovšem možné až po shromáždění většího počtu analogických nálezů. V současné době ale považujeme za nutné na tento jev upozornit, aby při nejrůznějších zásazích do středověkých staveb případně nedocházelo ke ztrátám významných dokladů středověkého uměleckého řemesla.

Zd. Dragoun, J. Havrda: Plakette mit dem Symbol des Evangelisten Lukas aus der Kirche des hl. Leonhard in Prag. Altstadt

Während der archäologischen Rettungsuntersuchung bei dem Bau der Kollektoren in der Linhartská Gasse in der Altstadt in Prag wurde bei der patriellen Zerstörung in dem Raum der nordöstlichen Ecke eine Plakette mit dem geflügelten Stier, Symbol des Evangelisten Lukas, gefunden. Sie stammt offensichtlich aus einem Grundmauerstein, der in dieser Ecke der romanischen Kirche des hl. Leonhards, während ihres Baus in der zweiten Hälfte des 12. Jahrhunderts, plziert wurde. Aus vorläufig bekannten Analogien geht hervor, dass die Sitte, Gegenstände mit Evangelisten-symbolen in Grundmauern der Sakral- und Wohnbauten zu hinterlegen, im Mittelalter und auch in jüngeren Epochen relativ häufig war, und dass mit eventuellem Vorkommen von solchen Devotionalien beim Eingriff in die Bauten zu rechnen ist.

16) P. Vařeka, Customs and rites connected with the building process of a rural house and its importance for the study of archaic notions about space and landscape, *Medieval Archaeology Bohemica* 1993, Památky archeologické - Supplementum 2, Praha 1994, s. 140.

17) Na slovenských svazích Javorníků se do nedávné doby dochoval zvyk spojený se stavbou nového domu, při kterém vysekal tesař do vazby prvního trámu kříž. Do vyhloubeného kříže byly vloženy předměty mající ochraňovat obyvatel domu. Byl to opis první kapitoly evangelia sv. Jana, dále mince, kořen petržele, med a svěcená voda. Opis evangelia se v této oblasti nachází při bourání všech starých chalup. Viz A. Plessingerová, Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčejně spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků, *Český lid* 56, 1969, s. 15 - 34.

18) Zpětné promítnutí světových stran do schématu rozmístění symbolů evangelistů ve výtvarném umění pak zaznamenává ústřední postavu s hlavou na západní a nohama na východní straně s pohledem směřujícím k východu, tedy ve stejné poloze, v jaké jsou např. pohřbívání zemřelí na středověkých křesťanských hřbitovech.